

JOODS DEN HAAG

VAN DE 17DE EEUW TOT NU

17DE EN 18E EEUW

‘VREEMDE LUYDEN’: PORTUGESE JODEN IN DEN HAAG

De eerste Joden die zich aan het begin van de 17de eeuw in Den Haag vestigden waren Portugese (of Sefardische) Joden. Hun voorouders kwamen oorspronkelijk uit Spanje en Portugal, waar zij eind 15de eeuw waren verdreven. De meesten kwamen niet direct naar Amsterdam of Den Haag, maar woonden eerst in steden als Antwerpen, Bordeaux en Venetië.

Tegen het einde van de 17de eeuw kwamen verschillende rijke Portugees-Joodse families uit Amsterdam naar Den Haag. De hofstad was voor hen een aantrekkelijke locatie vanwege hun zakelijke contacten met het landsbestuur. De Texeira's, Lopes Suasso's, De Pinto's, Machado's en de Pereira's verdienden allen hun geld als bankiers of als wervers en leveranciers van het leger van stadhouder Willem III.

Veel Portugese Joden behoorden tot de Haagse elite. Net als andere rijke Hagenaars vestigden ze zich rond het chique Voorhout. Zij kochten buitenhuizen, voerden een grote staat en namen volop deel aan het niet-Joodse culturele leven in de stad. Toch bleven zij ook een aparte groep: vanwege hun Mediterrane uiterlijk, hun afwijkende gebruiken en religie en een sterk gevoel van anders-zijn. Hoewel zij al generaties weg waren uit hun land van herkomst bleven Portugese Joden onderling Portugees spreken. Trouwen deden zij uitsluitend binnen de eigen Portugees-Joodse familiekring.

FRANCESCO LOPES SUASSO, CA. 1680
Collectie Joods Historisch Museum

HUWELIJKSPORTRETEN VAN JOSEPH DE PINTO EN ESTHER DE PINTO – LOPES SUASSO, 1768
Collectie Joods Historisch Museum foto door Piet Gispén

DE PORTUGESE SYNAGOGE AAN DE PRINSESSEGRACHT

Het is onbekend hoe de eerste Portugees-Joodse immigranten in Den Haag hun godsdienst hebben beleden. Pas in 1692 werd door hen een religieuze gemeente opgericht: Beth Jacob (Huis van Jacob). In 1713 vestigde een tweede gemeente zich aan het Lange Voorhout: Honen Dal (Steun der Armen). Beide gemeenten kwamen bijeen in huissynagogen die waren opgericht door prominente Portugese Joden.

Door de groei van de Portugees-Joodse gemeenschap ontstond behoefte aan een grotere synagoge. Er werden prestigieuze plannen gesmeed en in 1725–1726 verrees aan de Prinsessegracht een nieuwe, monumentale synagoge in Lodewijk XIV-stijl. De voorgevel werd ontworpen door de beroemde architect Daniël Marot, het gebouw door Felix du Sart. De synagoge oogste alom bewondering.

Hij was weliswaar kleiner dan de beroemde Portugese synagoge in Amsterdam, *dog behoeft in pragt, cieraaden en nuttigheid voor de Amsterdamsche niet te wijken*’, volgens een 18de-eeuwse stadsbeschrijving.

De synagoge zou tot in de Tweede Wereldoorlog in gebruik blijven bij de Portugese Joden. Na de bevrijding was de gemeente te klein om nog zelfstandig te kunnen functioneren. De synagoge kwam leeg te staan, maar kreeg in 1968 een nieuwe bewoner: de Liberaal Joodse Gemeente Beth Jehoda.

PORTUGESE SYNAGOGUE BETH JACOB, 1729
Collectie Joods Historisch Museum

HOOGDUITSE JODEN

Na de Portugese Joden kwamen vanaf ca. 1675 ook Joden uit Duitsland en Oost-Europa naar Den Haag. Zij waren op de vlucht voor oorlog en vervolging. Deze Hoogduitse (of Asjkenazische) Joden waren doorgaans van armere komaf dan de Portugezen. Ook in andere opzichten vormden zij een aparte gemeenschap. Zij spraken Jiddisj (een mengtaal van Duits en Hebreeuws) en richtten hun eigen gemeente en synagoge op. De Joodse nieuwkomers vestigden zich in de havenbuurt, in de smalle straatjes achter de Nieuwe Kerk aan het Spui. Dat gebied kwam in de loop der tijd dan ook bekend te staan als de Joodse buurt, of kortweg De Buurt.

Omdat Joden geen lid mochten worden van de meeste gilden verdienden zij hun brood als handelaar, straatventer, of bediende (bijvoorbeeld in het huishouden van een Portugees-Joodse familie). Ook voor de meest vooraanstaande Hoogduitse Joden golden deze discriminerende wetten. Tobias Boas (1696 – 1782) bijvoorbeeld mocht dan een schatrijke bankier zijn die in zijn huis in de Sint-Jacobstraat keizers en koningen ontving, lid worden van het van het goud- en zilversmidsgilde was voor hem onmogelijk.

VAN TWEEDERANGSBURGERS NAAR GELIJKE RECHTEN

Veel Joden die zich in ons land vestigden, waren gevlucht voor pogroms (gewelddadige aanvallen) en vervolging. In de Republiek der Verenigde Nederlanden vonden zij een veilig onderkomen, waar zij in vrijheid hun godsdienst konden belijden. Maar ook in Nederland werden Joden gediscrimineerd. Zij mochten geen lid worden van de meeste gilden of publieke ambten bekleden. Hoe mild of zwaar de discriminatie was, verschilde per stad. In Den Haag waren de regels minder streng dan elders. Sommige gilden waren wel toegankelijk voor Joden. En anders dan in Amsterdam konden Joden hun burgerrecht doorgeven aan hun kinderen.

‘GELYKSTAAT DER JODEN’

Toch bleven Joden ook hier tweederangsburgers. Pas tegen het einde van de 18de eeuw veranderde dit. Onder invloed van Verlichtingsidealen (vrijheid, gelijkheid en broederschap) werd door Joden en niet-Joden gepleit voor gelijke rechten. Ook ontstonden Joodse genootschappen die zich in de geest van van de Haskala, de Joodse Verlichting, gingen inzetten voor de emancipatie van de Nederlandse Joden. Dat hoopte men onder meer te bereiken door het terugdringen van het Jiddisj door godsdienstonderwijs in het Nederlands. Zo zorgde het Haagse genootschap Talmidei Tsadiek voor de eerste Nederlandse vertaling van de ‘Portugeesche Joodsche Gebeden’ (1791).

In 1796, na het uitroepen van de Bataafse Republiek, werd de ‘Gelykstaat der Joden’ in de wet vastgelegd. In de Nationale Vergadering in Den Haag (vergelijkbaar met de Tweede Kamer) werd bepaald dat: ‘Geen Jood zal worden uitgesloten van eenige rechten of voordeelen, die aan het Bataafsch Burgerregt verbonden zijn.’ Voortaan hadden Joden op papier dezelfde rechten als alle andere burgers. Een belangrijke stap in het proces van emancipatie, dat echter nog lang zou duren.

JOODS DEN HAAG

VAN DE 17DE EEUW TOT NU

1800 – 1939

DE JOODSE BUURT

In de 19de eeuw nam het aantal Joodse inwoners van de stad sterk toe: van 1.871 in 1809 tot bijna 5.591 in 1899. Rond het midden van de eeuw was 5,5% van de Haagse bevolking Joods, het hoogste percentage dat hier ooit werd bereikt.

Velen van hen woonden in de Joodse buurt achter de Nieuwe Kerk aan het Spui, van oudsher een van de armste delen van de stad. Daar was het 'drukker, rumoeriger, lawaaiiger (...), dan in eenige andere wijk (...); daar wordt harder gesproken, heftiger met armen en beenen gezwaaid en luidruchtiger geloofd en geboden dan elders', aldus een bekende stadschroniquer in 1893.

Met de groei van het aantal Joodse inwoners, nam ook het Joodse karakter van 'de Buurt' verder toe. De synagoge aan de Voldersgracht werd te klein en dus werd er een nieuwe gebouwd: de majestueuze Grote Synagoge aan de Wagenstraat uit 1844. Ook werden in de Joodse buurt tal van sociale instellingen voor Joden opgericht, waaronder een Oude Mannen en Vrouwenhuis (1839), een weeshuis (1850) en een ziekenhuis (1873).

WEG UIT DE BUURT

De leefomstandigheden in de Buurt waren slecht. Veel bewoners woonden in sloppen. In 1849 sloeg een cholera-epidemie hier hard toe. Vanuit de Joodse gemeenschap werden daarom projecten op touw gezet om arme Joden uit de Buurt in andere wijken te huisvesten, in betere woningen. Aan het begin van de 20ste eeuw werd de Joodse buurt gesaneerd en trokken veel Joden naar nieuwe wijken als Transvaal en het Bezuidenhout.

EEN BLOEIEND VERENIGINGSLEVEN

Aan het begin van de 20ste eeuw kende de Joodse gemeenschap in Den Haag een bloeiend verenigingsleven. Er waren onder meer Joodse voetbalclubs, een gymnastiekvereniging en een padvinderij, zangkoren en een geschiedkundige vereniging. Op het hoogtepunt waren er wel rond de 80 Joodse verenigingen, clubs en organisaties actief in Den Haag.

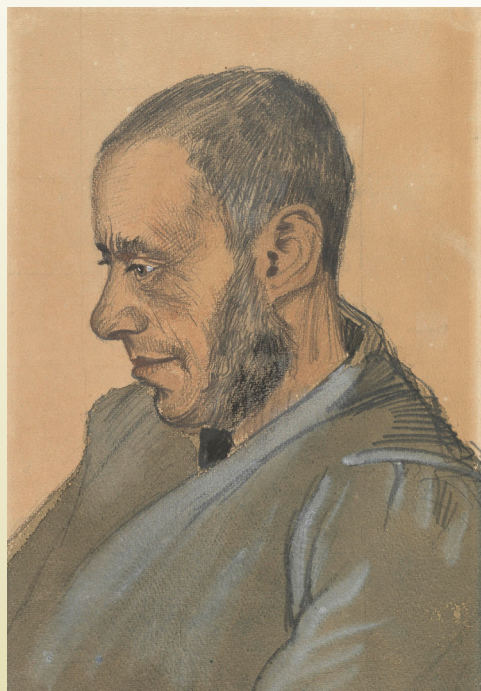
De opkomst van al deze verenigingen was deels een reactie op de dreigende 'ontjoodsing'. Haagse Joden gingen in deze periode steeds meer verspreid over de stad wonen en een steeds grotere groep keerde zich af van het Joodse geloof. Door middel van het verenigingsleven hoopte men de groep bij elkaar te houden en de band met het Jodendom te versterken. In Den Haag waren ook Zionistische verenigingen actief. Vooral veel Joodse jongeren discussieerden over een vertrek naar Palestina, het Beloofde Land.

BEDRIJFVIGHEID

Vanaf het begin van de 19de eeuw mochten Joden ieder beroep uitoefenen. Dat bracht echter niet meteen verbetering in hun positie. Velen van hen bleven werkzaam in de beroepen die Joden al sinds de 17de eeuw uitoefenden: als straathandelaar of als winkelier.

Een bekende straathandelaar was de tweedehandsboekverkoper Jozef Blok (1832 – 1905). Zijn kraam op het Binnenhof was een begrip in 19de-eeuws Den Haag. Blok was een lokale beroemdheid en stond bekend als de ‘openlucht-bibliothecaris van het Binnenhof’.

JOZEF BLOK, 1882
Collectie Van Gogh Museum

BOEKENKRAAM VAN JOZEF BLOK, CA. 1880
Collectie Haags Historisch Museum

MAISON DE BONNETERIE, 1913
Collectie Haags Gemeentearchief

BIJENKORF, CA. 1927
Collectie Haags Gemeentearchief

Er waren ook echte succesverhalen, zoals dat van Lion Israel Enthoven (1787 – 1863), zoon van een winkelier in tweedehands kleding en meubels. Hij richtte samen met een compagnon een ijzergieterij op. Het bedrijf groeide uit tot een van de belangrijkste fabriekscomplexen van Den Haag.

Rond 1900 openen verschillende Joodse ondernemers uit Amsterdam in Den Haag filialen van bekende grootwarenhuizen en modehuizen: Maison de Bonneterie (1895), Gerzon (1907) en de Bijenkorf (1926). Deze bedrijven hadden relatief veel Joodse werknemers.

EMANCIPATIE

De 19de eeuw was voor Joden een eeuw van emancipatie. Nadat zij in 1796 gelijke rechten hadden gekregen, waren zij niet langer een 'vreemde natie'. Joden mochten zich voortaan overal vestigen en in principe waren alle beroepen voor hen toegankelijk. Aan deze wand ziet u een aantal portretten van prominente Joden die in de 19de eeuw aanzienlijke posities wisten te bereiken in het politieke en maatschappelijke leven in Den Haag.

De Amsterdamse advocaat Michel Henri Godefroi (1813 – 1883) bijvoorbeeld werd in 1860 de eerste Joodse minister in Nederland. Lion Israel Enthoven (1787 – 1863) werd door zijn metaalpletterij en ijzergieterij een van de meest succesvolle industriëlen in Den Haag. Op artistiek vlak wist de schilder Jozef Israëls (1824 – 1911) nationale en internationale roem te verwerven.

Tegelijkertijd konden veel Joden niet profiteren van gelijke rechten. Tot ver in de 19de eeuw bleef de armoede groot. De nieuwe Joodse elite trok zich het lot van deze groep sterk aan. Velen waren actief in genootschappen die tot doel hadden de armoede te bestrijden en door onderwijs de assimilatie en integratie van de Joden te bevorderen.

JOODS DEN HAAG

VAN DE 17DE EEUW TOT NU

JOODS SCHEVENINGEN EN JOODSE VLUCHTELINGEN IN DE JAREN 30

JOODSE VLUCHTELINGEN, JEAN ALBERT POLLONES, VOOR 1935
Collectie Haags Historisch museum

ONTSTAAN VAN JOODS SCHEVENINGEN

Vanwege de aanwezigheid van koosjere hotels met een huissjoel vormde Scheveningen vanaf de tweede helft van de 19de eeuw een geliefde badplaats onder Europese Joden. Aan het begin van de 20ste eeuw ontstond binnen Scheveningen geleidelijk een Joodse gemeenschap van Hollandse Joden die daar werkten.

Na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in 1914 zochten veel Joodse diamanthandelaren uit Antwerpen (tijdelijk) hun heil in Scheveningen. De situatie in België was niet langer veilig voor deze Antwerpse Joden die afkomstig waren uit Galicië (een voormalige landstreek in Polen en Oekraïne). De Belgische overheid beschouwde alle onderdanen uit vijandelijke landen namelijk als vreemdelingen. Tegelijkertijd kwamen er ook Joden direct uit Midden- en Oost-Europa naar de badplaats vanwege opnieuw oplopende vervolgingen en het groeiend antisemitisme in het Oostenrijkse leger.

De Joodse nieuwkomers uit Antwerpen en Midden- en Oost-Europa maakten deel uit van internationale familienetwerken. Door het oprichten van een eigen synagoge, koosjere winkels en een sterk verenigingsleven creëerde een aantal gezinnen een zichtbare Oost-Europese Joodse gemeenschap in Scheveningen.

JOODSE VLUCHTELINGEN

In 1933 ontvluchtten duizenden mensen Duitsland in reactie op het aantreden van Adolf Hitler als rijkskanselier en de antisemitische acties van de Nazi's. Duitse Joden met de juiste papieren en voldoende financiële middelen kregen toegang tot Nederland, maar Oost-Europese Joden werden vanwege hun mogelijk linkse, communistische ideeën geweerd. In de daaropvolgende jaren scherpte de Nederlandse overheid het vreemdelingbeleid aan om sociale onrust te voorkomen en de arbeidsmarkt in deze tijd van economische crisis te beschermen.

Na de Anschluss (de Duitse annexatie van Oostenrijk) in maart 1938 groeide de angst voor een nieuwe golf van Joodse vluchtelingen. De Nederlandse overheid

JOODSE VLUCHTELINGENKINDEREN VOOR HUIS TEN VIJVER, 1939
Collectie Miriam Keesing - Stichting Dokin

besloot alle vluchtelingen te bestempelen als ongewenste vreemdelingen voor wie in Nederland geen plaats meer was. In antwoord op het anti-Joodse geweld tijdens de Kristallnacht van 9 en 10 november 1938 liet de regering eenmalig 9.000 Joden toe die in Duitsland in levensgevaar verkeerden. Voorwaarde was wel dat de opvang van de vluchtelingen in eigen kring geregeld én gefinancierd werd. Zodoende werden bijna 2.000 kinderen uit het Duitse Rijk in Nederland tijdelijk opgevangen in Joodse weeshuizen, pleeggezinnen en opvangtehuizen, zoals Huize ten Vijver in de Scheveningse Bosjes.

JOODS DEN HAAG

VAN DE 17DE EEUW TOT NU

TWEEDE WERELDOORLOG

VERWOESTE ARK IN DE SYNAGOGE IN DE WAGENSTRAAT, 1941
Collectie Haags Gemeentearchief

JODENVERVOLGING IN DEN HAAG

Na de capitulatie op 15 mei 1940 werd heel Nederland bezet door de Duitsers. De maatregelen tegen Joden die in de jaren 30 in Duitsland golden, deden ook hier hun intrede. Vanaf het begin van de bezetting werden Joodse burgers verdreven uit hun werk, verenigingen en uitgaansgelegenheden. Deze verboden en beperkingen hadden tot doel de Joodse bevolking van haar rechten te ontdoen en haar geleidelijk uit het gewone leven te verwijderen. Woningen, fietsen en andere bezittingen werden afgenomen, het stadscentrum rondom het Plein was voor Joden verboden gebied en Joodse kinderen moesten naar speciale Joodse scholen in de Bezemstraat en de Fisherstraat.

Vanaf augustus 1942 begonnen in Den Haag de deportaties naar het Oosten. Met actieve hulp van de Haagse politie werden Joden uit hun huizen opgehaald. In vergelijking met Amsterdam waren de deportaties in Den Haag minder zichtbaar, omdat de ophaalacties vaak 's avonds plaatsvonden. Ook werden Joden in kleine groepjes naar het Joods Tehuis aan de Paviljoensgracht gebracht van waar zij via Station Staatsspoor (Centraal Station) naar Westerbork werden vervoerd. Van de ongeveer 17.000 Joden die in mei 1940 in Den Haag woonden, werden er meer dan 12.000 vermoord in de concentratiekampen van de Nazi's.

KLAS 6 VAN DE JOODSE SCHOOL OP
BEZEMSTRAAT 3, JUNI 1942
Collectie Haags Gemeentearchief

HET JOODSCHE WEEKBLAD
MET ITEM OVER JODENSTER, MEI 1942

EEN SCHEVENINGSE LIEFDE IN OORLOGSTIJD

De ouders van de 17-jarige Ellis Cohen Paraira kregen op 19 juli 1942 een oproep voor tewerkstelling in het Oosten. De volgende dag dook deze Scheveningse familie onder. Het vertrek moest geheim blijven, maar Ellis mocht het nieuws wel aan haar vriendje Bernie Spier vertellen. Bij hun afscheid spraken de twee geliefden af een dagboek bij te houden, zodat zij later zouden kunnen lezen wat de ander had meegemaakt. Ook besloten zij elkaar na de oorlog te treffen op 'hun' bankje op het Belgische Plein. Die ontmoeting heeft nooit plaats gevonden. De familie Spier werd op 7 september 1943 op haar onderduikadres opgepakt. Verraad! Op 8 januari 1944 stierf Bernie op 19-jarige leeftijd in Auschwitz.

Ellis Lehman overleefde de oorlog en woont tegenwoordig in Jeruzalem. Samen met haar dochter Shulamith Bitran heeft zij beide dagboeken voor publicatie bewerkt en aangevuld met achtergrondinformatie. Sinds 2016 staat het verhaal van Ellis en Bernie centraal in een educatief project voor VMBO-leerlingen over discriminatie, vervolging en omgaan met elkaar.

Voor meer informatie: www.ellisenbernie.nl

ELLIS EN BERNIE

HOUDING VAN DE OMSTANDERS

Voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog bestond het antisemitisme in de Nederlandse samenleving. Deze haatgevoelens tegen Joden waren wel minder heftig dan in landen als Duitsland, Oostenrijk en Frankrijk. Er bestonden allerlei negatieve stereotypes over Joden. Zij werden getypeerd als vreemd, sluw, onbetrouwbaar en onfatsoenlijk, maar de meeste Nederlanders vonden hen geen minderwaardig ras. Ook geloofden zij niet dat hun Joodse medeburgers een bedreiging vormden voor het Nederlandse volk.

Verraadbriefjes van Hagenaars en de inzet van de Documentatiedienst van de Haagse politie tonen dat ook in Den Haag actief werd meegewerkt aan de Jodenvervolging. Tegelijkertijd blijkt uit dagboeken van zowel Joden als niet-Joden dat er ook veel verontwaardiging heerste over de anti-Joodse maatregelen. Sommige Hagenaars besloten om met gevaar voor eigen leven onderduikers op te nemen.

Met de invoering van de anti-Joodse maatregelen slaagde de Duitse bezetter er geleidelijk in een wig te drijven tussen de Joodse en niet-Joodse bevolking, wat het vernietigen van de Joden uiteindelijk vergemakkelijkte. Hoewel de anti-Joodse maatregelen en de deportaties afschuwen opwekten, was het verzet vanuit de bevolking gering.

JOODS DEN HAAG

VAN DE 17DE EEUW TOT NU

NA DE TWEEDE WERELDOORLOG

NIEUW BEGIN

Van de 17.000 Joden die voor de oorlog in Den Haag woonden, keerden er slechts 2.000 terug uit de kampen of uit de 'onderduik'. Van hen vertrokken er velen naar Palestina om een nieuw bestaan op te bouwen. Een ontreedde gemeente van overlevenden begon vanaf mei 1945 aan de wederopbouw van Joods Den Haag. De omstandigheden waren moeilijk. De synagogen bleven grotendeels leeg en een aantal ervan moest op den duur worden verkocht of verhuurd. Het bloeiende Joodse verenigingsleven was weggevaagd, de vele koosjere winkels en eetgelegenheden bleven gesloten.

RELIGIEUZE LEVEN

Toch is het Joodse leven nooit helemaal uit Den Haag verdwenen. Met een onverwoestbaar optimisme slaagde een kleine Joodse gemeenschap er in na de oorlog weer een religieuze infrastructuur op te bouwen en in stand te houden, zij het op veel kleinere schaal dan daarvoor. Den Haag heeft vandaag de dag twee Joodse gemeentes: de Nederlands Israëlitische Gemeente (NIG) en de Liberaal Joodse Gemeente (LJG).

VERENIGINGSLEVEN

Het omvangrijke Joodse verenigingsleven van voor de oorlog is niet teruggekeerd in Den Haag. Wel werden enkele nieuwe – vaak op Israël gerichte – verenigingen en organisaties opgericht, zoals jeugdvereniging Habonim en zwemvereniging Maccabi.

MOUWES: (K)OPEN OP ZONDAG!

Van 1949 tot 1993 was op de hoek Gedempte Gracht-Raamstraat de winkel 'Mouwes' gevestigd. Het was in deze periode de enige koosjere levensmiddelenzaak in Den Haag. De winkel werd door Isaac Mouwes opgezet als filiaal van zijn hoofdwinkel in Amsterdam, die hij na de oorlog weer had heropend. Mouwes vond het noodzakelijk dat ook Haagse en Rotterdamse Joden koosjere producten konden kopen.

De winkel werd een trefpunt voor de kleine Joodse gemeenschap in Den Haag. Men kwam er niet alleen om boodschappen te doen, maar ook om vrienden en bekenden te ontmoeten. Ook onder niet-Joodse Hagenaars was Mouwes een begrip. Het was namelijk lange tijd de enige winkel in het centrum die ook op zondag geopend was, de dag na de Joodse rustdag sjabbat.

Na de dood van Isaac Mouwes hebben zijn kinderen de winkel voortgezet. Toen in de jaren '90 de klandizie terugliep en bovendien de panden aan de Gedempte Gracht gesloopt dreigden te worden besloten zij om te stoppen met de winkel.

H. MOUWES IN ZIJN LEVENSMIDDELENWINKEL
AAN DE GEDEMPTE GRACHT

Foto door Rinus de Hilster

JOODS DEN HAAG

VAN DE 17DE EEUW TOT NU

FRANCESCO LOPES SUASSO, CA. 1680
Collectie Joods Historisch Museum

HUWELIJKSPORTRETEN VAN JOSEPH DE PINTO EN ESTHER DE PINTO – LOPES SUASSO, 1768
Collectie Joods Historisch Museum foto door Piet Gispen

JOODS DEN HAAG

VAN DE 17DE EEUW TOT NU

PORTUGESE SYNAGOG BETH JACOB, 1729
Collectie Joods Historisch Museum

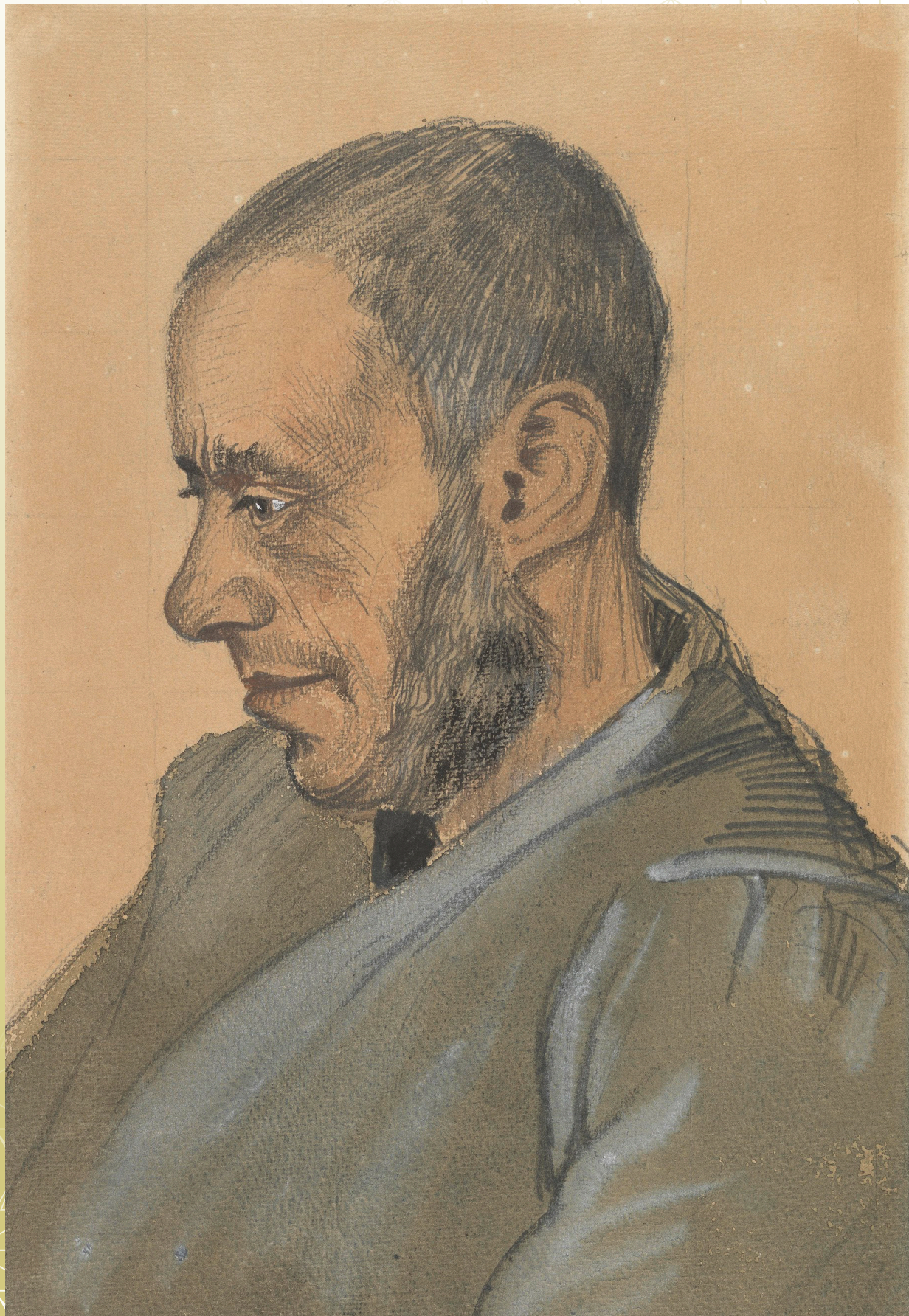

JOODS DEN HAAG

VAN DE 17DE EEUW TOT NU

JOZEF BLOK, 1882
Collectie Van Gogh Museum

JOODS DEN HAAG

VAN DE 17DE EEUW TOT NU

BOEKENKRAAM VAN JOZEF BLOK, CA. 1880
Collectie Haags Historisch Museum

JOODS DEN HAAG

VAN DE 17DE EEUW TOT NU

MAISON DE BONNETERIE, 1913
Collectie Haags Gemeentearchief

JOODS DEN HAAG

VAN DE 17DE EEUW TOT NU

BIJENKORF, CA. 1927
Collectie Haags Gemeentearchief

JOODS DEN HAAG

VAN DE 17DE EEUW TOT NU

JOODSE VLUCHTELINGEN, JEAN ALBERT POLLONES, VOOR 1935
Collectie Haags Historisch museum

JOODS DEN HAAG

VAN DE 17DE EEUW TOT NU

JOODSE VLUCHTELINGENKINDEREN VOOR HUIS TEN VIJVER, 1939
Collectie Miriam Keesing - Stichting Dokin

JOODS DEN HAAG

VAN DE 17DE EEUW TOT NU

VERWOESTE ARK IN DE SYNAGOGE IN DE WAGENSTRAAT, 1941
Collectie Haags Gemeentearchief

JOODS DEN HAAG

VAN DE 17DE EEUW TOT NU

KLAS 6 VAN DE JOODSE SCHOOL OP BEZEMSTRAAT 3, JUNI 1942
Collectie Haags Gemeentearchief

Het is gewenscht, de Jodensterren om der wille van de kleurechtheid vóór deze op de klee ren te bevestigen te waschen in aluin- of azijnwater. Voorts verdient het om dezelfde reden aanbeveling de sterren van voering te voorzien.

JOODS DEN HAAG

VAN DE 17DE EEUW TOT NU

ELLIS EN BERNIE

JOODS DEN HAAG

VAN DE 17DE EEUW TOT NU

H. MOUWES IN ZIJN LEVENSMIDDELENWINKEL AAN DE GEDEMPTE GRACHT
Foto door Rinus de Hilster

